

С.Н. Ташназаров – СамИСИ доценти, и.ф.н.,
З. Б. Эшпўлатова, Т.Яхёев, М. Олимов – СамИСИ магистрантлари,
Д.С.Ташназарова – ТДИУ магистранти

БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ ВА МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТНИНГ ЎТМИШИ, БУГУНИ ВА КЕЛГУСИ ТАРАҚҚИЁТ ЙЎЛИ

Бугунги глобаллашув даврида шиддатли тараққиёт даражасига эришилмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев таъкидлаганларидек, “Бу бежиз эмас албатта. Чунки замон шиддат билан ривожланиб бораётган ҳозирги даврда ким ютади? Янги фикр, янги ғояга, инновацияга таянган давлат ютади”¹. Президентимизнинг ушбу фикрлари асосида инновацион технологияларга асосланган бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботи соҳасида яқин келажакда қандай ўзгаришлар бўлишини тадқиқ этишимиз муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимизда замонавий инновацион тараққиёти турли касбларда унинг мазмун моҳиятини, функциясини замон талабларига мувофиқлаштиришни талаб этмоқда. Хўп, бу вазиятлар бухгалтерия касбига келажакда қандай ўзгартиришлар олиб келади? Ёки Бухгалтерия касбига талабни кескин йўқотадими? - деган саволларга жавоб мавзунинг долзарблиги бўлиб ҳисобланади. Бухгалтерия касби яратилиши яқин ўтмишдаги нарса эмас. Бу касбнинг ҳам яралиши узоқ тарихга бориб тақалади. Бухгалтерия касбининг дастлабки кўринишлари қадимги Мисрда аниқланган. Қадимги Мисрда милoddан аввалги 3400-2480 йилларга оид бўлган бухгалтерия ёзувлари топилган. Дастлабки бухгалтерия ёзувлари қолипларда тайёрланган лойларга ёзилган ва қуёшда қурутилган. Тайёр материалларни қуруқ жойларда сақлашган. Товар айирбошлашлар кўпайиб, олди-сотди жараёнлари ривожланган сари ҳисоб-китоб операциялари кўпайган. Мулкдорлар ўзлари товар олди-сотди жараёнларини рўйхатга олиб борган. Ўша даврларда черковлар банк вазифасини бажарган. Хусусий мулкчилик бухгалтерия касбини тараққиётида алоҳида ўрин эгаллаган. Дастлаб иккиёқлама ёзув манбалари Шимолий Италияда савдо марказларида топилган. Ўша даврда бу манбаларни етарли даражада тушунмаган. 1494 йилга келиб француз манархи Лука Пачоли “Трактат о счетах и записях” номли асарида иккиёқлама ёзувга асос солган². Бу ҳодиса бухгалтерияда катта туп бурулиш ясаган. 1773 йилга келиб Бухгалтерлар ассоциацияси ташкил этилган.

Бухгалтерия ҳисобининг кейинги тараққиёти унинг профессионаллашуви ва миллий ҳисоб тизимларининг шаклланиши ва такомиллашиб бориши билан боғлиқ. 1973 йили Бухгалтерия Ҳисоби Халқаро Стандартлари Қўмитасининг ташкил этилганлиги ва БҲХСларининг ишлаб чиқилишига киришилиши унинг халқаро интеграциясига олиб келди. Бугунги кундаги

¹Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. Халқ сўзи. 2017 йил 23 декабрь, №258. 2-бет.

²Учебник второе издание Бухгалтерский учёт. Издательство ЮНИТИ-ДИАНА 2015, 2005 доктор экономических наук Н.Д.Эриашвили. Стр - 6-7.

тракқиёти бевосита молиявий ҳисоботнинг дунё миқёсида горманизациялашуви билан, яъни бутун дунёда молиявий ҳисобот тузиш ва тақдим этиш қоидалари ва ҳисобот форматларининг бир хиллигига эришиш бўлиб ҳисобланади.

Бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботнинг келгусидаги тараққий этишига турли хил қарашлар мавжуд:

Масалан, РФ молия вазирлигининг ходими М. Каргаполова янги технологиялар бухгалтерларни ишсиз қолдирилиши ғоясини илгари сурмоқда. Бугунги кунда давлат бошқарувидаги бир миллион бухгалтерлардан 40 %гача қисқариб кетиши мумкин. Бухгалтерия соҳасида олиб борилаётган операцион жараёнлар ва ҳисоб-китоблар автоматизацияси бир вақтда кўп масалаларни бир тугмача орқали ҳал қилса бўладиган даражага олиб келмоқда. Бухгалтер фақат мураккаб масалаларни ҳал қилишда иштирок этишлари мумкин.³

“Профессияга қўйиладиган талаблар доирасида бухгалтерия ҳисобини, молиявий ва бошқарув ҳисобларини автоматлаштиришни ташкил этишга қодир, шунингдек, ERP тизимнинг қўлланилишини таъмин эта оладиган ҳамда АТ билан умумий тил топишни бажара оладиган бухгалтерларгина қолади” – деб таъкидлайди “Ишга жойлаштириш биндлиги психологияси” ҳамкори И. Гольдовский⁴

М. Каргаполова “Классик бухгалтер, қайсики – мен ҳеч кимни хафа қилишни хоҳламайман – жуда кам ўйлайди. Бу тарих: ўз вақтида ҳисоботни топшириш, счётларни тақдим этиш, далолатнома тузиш . . . Буларнинг бари кетади. Одатий бухгалтерлар, ҳуқуқшунослар (экспертлар эмас) – бу профессиялар яқин 5-7 йил давомида йўқолиб бошлайди” деб таъкидлайди.

“Ҳеч бир машина солиқ қонунчилигининг нозик томонлари ва жиҳатларини ҳисобга ололмайди ҳамда тафаккурни ишлатиш, таҳлил қилиш, қарорлар қабул қилиш ва қандай қилиб солиқларни камайтириш мумкинлигини ҳал қилолмайди. Ҳеч бир автоматлаштирилган тизимда солиқчиларнинг талабларига жавоб ёзадиган тажриба йўқ. У текширув ўтказа олмайди ва ҳисобни тиклайолмайди, олдинги бухгалтерни текшираолмайди– ишонч билан таъкидлайди Л.Монич “Буква аудит” бухгалтерия фирмасининг бош директори.

А. Захарченко профессиянинг йўқолишининг учта сабабларини таъкидлайди. Уларга қуйидагилар киради:

- Автоматлаштириш;
- қисқартириш ва тартибга солиш;
- аутсорсинг⁵

Бухгалтерия сервислари билан шуғулланаётган “Фингуру” корхона раҳбари А. Ермоловнинг фикрича: - “Аввал одамлар счётларда санаганлар ва ҳамма бухгалтерия ахборотларини биттама-битта қоғозга тушурган.

³[https:// www.audit-it.ru](https://www.audit-it.ru)-Статьи-Статьи по бух.учету и налогообложению –бух учет и налоги – новости изменения в учете и налогообложении от 18 октября 2016 г.

⁴Зарплата.ру

⁵www.interbuh.com.ua

Кейинчалик компьютер дастурлари ҳисоб-китобларнинг бир қисмини ва ҳисоботларни ўз зиммасига олган. Бугунги кунда ҳеч ким қоғоз вариантыда ҳисоботларни солиқ органларига олиб бормайдилар, фақат электрон топширишлар амалга оширилмоқда. Банк кўчирмаларни битталаб бухгалтерия маълумотлари қўл ёзма орқали киритилмайди, бу тизим ҳам бугунги кунда автоматлаштирилган бўлиб, бир тугмани босишда ҳамма керакли маълумотлар компьютер вариантларида олиниши мумкин. Бирламчи ҳужжатларни ҳам автоматлаштирилган тизим орқали компьютерларга киритилиб оборот ведомостларини тайёр ҳолда олса бўлади.”

Юқоридаги Россиялик олимларнинг фикрларига тўлиқ қўшилиб бўлмайди. Биз бугунги кунда бухгалтерлар фақат ҳужжатлаштириш, далолатнома тузиш, счётларни юритувчи, ҳисоб-китоб қилувчи, ҳисоботларни тузиб бошқарувчиларга тақдим қилувчи мутахассис деб қарайдиган бўлсак, бу мутлоқо тўғри бўлмайди. Замонавий бухгалтер бу молиявий бошқарувчи. Бизнинг фикримизча бухгалтерия касби йуқолиб кетмайди. Тўғри, автоматлаштириш орқали учта одам қилаётган ишни битта одам қилишларига эришиш мумкин, лекин ҳисоб-китоб тўхтамайди. Чунки ҳисоб-китоб йўлга қўйилган жойда тўғри ва аниқ ахборотлар олинади ва равшан қарорлар қабул қилинади. Бу ишларни эса алббата бухгалтерлар ўз вақтида бажариб борадилар. Ҳар бир маълумотларни бухгалтерия касбини тушунган мутахассис киритиши лозим. Масалан, ҳеч қайси автоматлаштирилган тизим солиқ олинишини тўғри ва солиқ Кодексига мувофиқ ҳисобланаётганлигини аниқлаб бера олмайди. Маълумотларни таҳлил қилиб тўғри қарорларни қабул қилиш фақат инсоннинг тафаккури билан ҳал бўлади. Шунинг учун бухгалтерия касбига талаб токи тарақиёт мавжуд экан ва иқтисодий ўсиш кундан кунга ривожланиб бормоқда экан мавжуд бўлади.

Ушбу соҳанинг мазмун моҳияти, функцияси, менежментда иштирокида туб ўзгаришлар рўй беради. Биз бундай ўзгаришларга қуйидагиларни киритишни мақсадга мувофиқ деб биламиз:

- Бутун дунёда, жумладан, мамлакатимизда МҲХСлари кенг жорий қилинади. Кейинги 20-30 йил ичида бутун дунё даражасида **молиявий ҳисоботнинг горманизациясига** эришилади. Бу дунё миқёсида бир хил молиявий ҳисоботга эришиш дегани. Ушбу жараёнга тез ўтишимиз учун мамлакатимизда бухгалтерларнинг профессионал институтлари орқали МҲХСларни жадал қўллашимиз, кадрларимизни хорижий мамлакатларда МҲХСлари бўйича малака оширишини ташкил этишимиз, МҲХСлари бўйича махсус дастурларни жорий қилишимиз керак. Бу кечиктириб бўлмайдиган масала ҳисобланади;

- Бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисобот тизимига замонавий инновацион технологиялари, жумладан, ахборот технологияларининг кириб келиши махсус дастурлар асосида бухгалтерия ҳисобини юритиш ва молиявий ҳисоботни тузиш ва тақдим қилишга эришишга олиб келади. Бухгалтерлар томонидан бажариладиган техник ишлар, ҳужжатлаштириш, счётларни юритиш, ҳисоб-китоблар тўлиқ компьютер зиммасига ўтади.

Бундай шароитда бухгалтерлар молиявий менежерларга айланади. Мукамал ҳисоб сиёсатини ҳеч бир ахборот дастури тузиб бераолмайди, қўлланиладиган методларни компьютер эмас менежерлар танлайди. Бухгалтерлар молиявий менежмент билан шуғулланади. Корхонанинг молиявий ва бошқарув ҳисоботи маълумотлари асосида молиявий ҳолатини таҳлил қилади, йўл қўйилган камчиликлар, ортиқча сарф харажатларни аниқлайди. Уларни бартараф этиш чора-тадбирларини ишлаб чиқади. Ахборотлар асосида корхонанинг молиявий ҳолатини яхшилаш бўйича қарорлар қабул қилади. Моддий ва молиявий маблағларнинг ҳаракати устидан назоратни олиб боради.

- Таннархни камайтириш йўллари кўрсатиб берадиган таннарх ҳисоби, бюджетлаштириш, стратегик режалаштириш камраб олган менежмент бухгалтерия ҳисоби ривожланиши керак. Бошқарув ҳисоби компанияларнинг ахборот базасига айланади.

- Дунё даражасида ягона молиявий ҳисобот, молиявий таҳлил ҳамда қарорлар қабул қилиш асослари ривожланади. Тайёрланаётган мутахассисларнинг шу йўналишдаги компетенцияларини шакллантиришга алоҳида аҳамият қаратиш керак.

- Молиявий менежмент бухгалтерия ҳисоби таркиби сифатида кенг ривожланади. Яқин 10-15 йилла ичида тўлиқ бухгалтерлар молиявий менежерларга айланади. Молиявий менежерларни тайёрлаш тизимига ўтишимиз керак.

Юқоридаги фикрлар асосида хулоса қилишимиз мумкинки, бухгалтерия ҳисоби ўзининг маълумотларни тўплаш, баҳолаш, ишлов бериш, счётларни юритиш, ҳисобот тузиш каби функцияларини ахборот технологияларига узатади. Умумий бухгалтерия ҳисоби ўзининг ҳисоботларни тақдим қилиш функциясини тўлиқ молиявий ҳисоботга ўтказди. Молиявий ҳисобот, молиявий таҳлил, молиявий менежмент, менежментлик ҳисоби ва қарорлар қабул қилиш асослари ривожланади.

